

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Рубанова Павла Миколайовича

на тему: «FinTech інновації як детермінанти розвитку національної економіки», подану до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Актуальність теми дослідження

На сучасному етапі відбувається трансформація ринку фінансових послуг, що характеризується зміною ролей та функцій учасників цього ринку, використовуваних інструментів управління фінансовими активами, каналів і способів надання фінансових послуг, а також переосмисленням самої сутності фінансового посередництва. Основним аспектом таких змін є поява і розвиток FinTech сегменту даного ринку, що включає як використання FinTech інновацій у формуванні фінансових продуктів, так і функціонування FinTech компаній поряд із традиційними фінансовими посередниками.

В контексті розгляду ринку фінансових послуг як того осередку, що обслуговує фінансові відносини в різних секторах національної економіки та перетік фінансових ресурсів між ними, його ефективне функціонування можна вважати одним із каталізаторів економічного зростання. Тому вищезазначені зміни на ринку фінансових послуг зумовлюють трансформацію усталених підходів до ведення бізнесу і організації фінансових відносин не лише у секторі фінансових корпорацій, але й впливають на параметри розвитку національної

економіки в цілому та зумовлюють різні зміни в секторах домогосподарств, нефінансових корпорацій та публічного управління.

Слід зауважити, що характер і сила впливу FinTech інновацій на національну економіку залежить як від специфіки її окремих секторів, так і від загального рівня економічного розвитку країни, регуляторної політики у цій сфері та інших факторів. Таким чином, наукова проблема розроблення методологічних засад оцінювання та врахування впливу FinTech інновацій у різних секторах національної економіки потребує системного дослідження, що і обумовило вибір теми дисертаційної роботи, її мету та завдання, а також підтверджує її актуальність.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення дисертаційної роботи є аргументованими та обґрунтованими, що підтверджується основним змістом дослідження, опублікованими Рубановим П. М. науковими працями і авторефератом, переліком використаної літератури. Обґрунтування основних наукових положень, висновків та рекомендацій засновано на результатах систематизації та узагальнення дисертантом фундаментальних положень економічної теорії, теорії грошей, фінансів і кредиту, макроекономіки, теорії управління, державного регулювання економіки, економіко-математичного моделювання, а також наукового доробку з питань ролі FinTech інновацій у розвитку національної економіки.

При проведенні досліджень дисертантом використано закони України; укази Президента України; нормативні акти Кабінету Міністрів України; звітно-аналітична інформація Державної служби статистики України; дані Світового банку, Євростату; аналітичні огляди міжнародних організацій, агенцій та асоціацій, зокрема, WEF, Capgemini, Efma, KPMG, EY, PwC, Cambridge Centre for Alternative Finance, ITU та інших; наукові монографії та публікації вітчизняних і зарубіжних авторів.

Отримані наукові результати дослідження засновані на таких загальноновизнаних та сучасних методах дослідження, як: логічне узагальнення та наукова абстракція; порівняльний, статистичний, кореляційно-регресійний аналізи; методи зважених сум і Фішберна; кластерний аналіз; рангова кореляція Спірмена. Практичні розрахунки здійснено з використанням програмних продуктів Statistica 10, Microsoft Excel.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації підтверджується публікацією основних результатів дослідження у монографіях, наукових фахових виданнях України та інших держав, оприлюдненням їх на вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота узгоджується з тематикою наукових досліджень Сумського державного університету. До звіту за темою «Моделювання трансферу екоінновацій в системі «підприємство – регіон – держава»: вплив на економічне зростання та безпеку України» (номер д/р 0119U100364) включено пропозиції щодо оцінювання впливу FinTech інновацій на динаміку економічного зростання; за темою «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання (номер д/р 0118U003569) – щодо оцінювання зв'язку рівня технологізації фінансових послуг із параметрами розвитку національної економіки; за темою «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні» (номер д/р 0118U003585) – щодо оцінювання зв'язків між інтегральним показником технологізації фінансових послуг та індексом сприйняття корупції; за темою «Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України» (номер д/р 0118U003574) – щодо інструментарію аналізу ризиків інвестування в криптовалюту та механізмів державного моніторингу у сфері FinTech інновацій; за темою «Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер д/р 0109U006782) – щодо комплексного аналізу ефективності та умов упровадження моделі цифрового банкінгу, інтеграції традиційних фінансових послуг і FinTech інновацій; за темою

«Методологічні основи забезпечення інституціонально-економічної стійкості підприємства» (номер д/р 0119U102422) – щодо розвитку системи аналізу й відбору моделей альтернативного онлайн-фінансування поточної, інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Узагальнення основних висновків і результатів дисертаційної роботи, а також вивчення особистого внеску дисертанта у вирішенні обраної ним наукової проблеми, дозволяє зробити висновок, що суттєвими в науковому і практичному значенні є результати дисертаційної роботи, які містять такі елементи наукової новизни:

а) за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством:

1. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних розробок із досліджуваної проблематики здобувач здійснив, удосконаливши концептуальні засади обґрунтування ролі та місця FinTech інновацій у розвитку національної економіки (розділ 1, стор. 62-80). Схвальної оцінки заслуговує врахування трансмісії впливу FinTech інновацій із сектору фінансових корпорацій в інші сектори національної економіки. Це дозволило автору здійснити формалізацію ризиків, можливостей та специфічних ознак FinTech інновацій у секторах національної економіки, а також визначити патерни реагування на FinTech інновації у кожному з них, а саме адаптації у секторі фінансових корпорацій, використання у секторах нефінансових корпорацій і домогосподарств та регулювання FinTech інновацій у секторі публічного управління.

2. Важливою частиною дослідження є розроблена дисертантом методологія інтегрального оцінювання рівня технологізації фінансових послуг (розділ 2, стор. 83-101). Даний підхід базується на системному узагальненні індикаторів рівня діджиталізації суспільства, фінансової інклюзії населення та характеристик ступеня технологізації під час надання різних видів фінансових послуг (базуючись на використанні методу зважених сум та формули

Фішберна), що дає можливість оцінити й порівняти інтегральний рівень технологізації фінансових послуг України з іншими країнами Європи, сформувавши пріоритетні напрямки державної регуляторної політики у цій сфері.

3. Логічним та послідовним продовженням розробленого в роботі методологічного підґрунтя оцінювання інтегрального індексу технологізації фінансових послуг є проведене дисертантом вперше дослідження загальних закономірностей взаємозв'язку цього індексу з економічними, фінансовими, політичними, демографічними, соціокультурними, технологічними й екологічними детермінантами розвитку національної економіки, а також зміни виявлених закономірностей при диференціації досліджуваних країн залежно від рівня цифровізації економіки і суспільства та готовності до реформування цієї сфери (розділ 2, стор. 107-123).

4. На основі проведених кластерного та статистичного аналізів впливу регіональних особливостей на розвиток онлайн-фінансування за даними країн, що є лідерами даного ринку, автором вперше підтверджені гіпотези про відсутність впливу регіональних особливостей на вибір домінуючої моделі онлайн-фінансування та про наявність такого впливу на домінування типів отримувача і надавача фінансових ресурсів, а також залученість онлайн-платформ до процесу надання позик як безпосередніх кредиторів (розділ 3, стор. 159-181). За результатами дослідження здобувачем визначені напрямки регуляторних інтервенцій щодо впорядкування відносин у системі «надавач – отримувач фінансових ресурсів» у процесі альтернативного онлайн-фінансування в Україні.

5. Позитивної оцінки заслуговує представлений автором методологічний підхід до обґрунтування впливу FinTech інновацій на сектор домогосподарств (розділ 5, стор. 273-281). Удосконалений підхід відрізняється від існуючих урахуванням цифровізації фінансових відносин як у межах сектору домогосподарств, так і у відносинах із суб'єктами секторів публічного управління, нефінансових і фінансових корпорацій, оцінюванням узагальнювальних індикаторів за секторами та інтегрального рівня цифрової фінансової інклюзії. Отримані результати сформували базис для обґрунтування

впливу рівня цифрової фінансової інклюзії на рівні економічного добробуту й нерівності доходів населення.

6. Для обґрунтування «детермінант успішності залучення онлайн-фінансування суб'єктами малого і середнього підприємництва та розробки для них рекомендацій і критеріїв оцінювання успішності онлайн-фінансування, дисертантом істотно поглиблено теоретико-методичне підґрунтя використання онлайн-фінансування в секторі нефінансових корпорацій. Відмінностями та перевагами підходу, запропонованого в дисертаційній роботі, є зосередження уваги на суб'єктах малого і середнього бізнесу, типологізація моделей онлайн-фінансування залежно від мети отримання ресурсів (фінансування поточної, інвестиційної та інноваційної діяльності) з визначенням відповідних переваг та обмежень застосування кожної з них у діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва (розділ 5, стор. 294-309).

б) за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит:

1. Важливим здобутком дисертаційного дослідження є обґрунтування авторського підходу до визначення сутності поняття «FinTech інновація», здійсненого дисертантом шляхом виокремлення таких специфічних ознак FinTech інновації: 1) її результатом можуть бути не лише нові фінансові продукти й технології (процеси), а й інноваційні бізнес-моделі та нові ринкові суб'єкти – FinTech-компанії; 2) є радикальною інновацією, що істотно змінює окремі фінансові послуги та їх ринок у цілому; 3) обов'язковим є використання в її основі певної інформаційної технології, часто також інноваційної (розділ 1, стор. 46-47).

2. Дисертант здійснив значний внесок у розвиток теорії FinTech інновацій, доповнивши та систематизувавши критерії структуризації ринку FinTech інновацій та ознаки його поелементної сегментації (розділ 1, стор. 51-53). Це дало змогу провести структуризацію ринку FinTech інновацій за критеріями виду фінансової послуги; типу суб'єкта – надавача FinTech-послуг; виду інноваційної технології, що формує базовий концепт FinTech інновації; та фокусного споживчого сегмента.

3. На основі системного поєднання критеріїв, що характеризують

надавача фінансових ресурсів та їх отримувача в процесі онлайн-фінансування, дисертантом поглиблено теоретичні засади вибору найбільш прийнятної моделі онлайн-фінансування (peer-to-peer-позики, балансові позики, краудфандинг та їх різновиди; онлайн-факторинг; онлайн-позики, опосередковані використанням боргових цінних паперів). Даний підхід дозволив ідентифікувати шість критеріїв обрання моделі онлайн-фінансування: тип суб'єкта, мета і монетизація доходу надавача фінансових ресурсів та тип суб'єкта, мета і мотивація отримувача фінансових ресурсів (розділ 3, стор. 146-148).

4. Позитивної оцінки заслугоує підхід автора до визначення релевантних детермінант активізації розвитку онлайн-фінансування. Так, зокрема, у роботі досліджено вплив рівня економічного розвитку, інноваційності, фінансової інклюзії, економічної свободи, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та характеру регуляторних інтервенцій на зростання обсягів операцій онлайн-фінансування (розділ 3, стор. 181-201). Вплив даних індикаторів досліджено із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу на вибірці даних для 33 країн світу, що відзначилися достатньо високим рівнем розвитку онлайн-фінансування у 2017 р. У результаті застосування авторського підходу визначені основні детермінанти зростання обсягів операцій онлайн-фінансування (рівень економічного розвитку, інноваційності та фінансової інклюзії в країні), фактори з помірним впливом (рівень економічної свободи) та відсутністю значимого впливу (розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, характер регуляторного впливу).

5. Дисертантом суттєво поглиблено теоретичні засади обґрунтування економічного змісту криптовалюти. Зокрема, важливим науковим внеском здобувача є проведена ним систематизація ознак, ризиків та сфер функціонального використання криптовалюти, а також здійснене ним узагальнення основних етапів їх розвитку (розділ 4, стор. 213-225).

6. Для оцінювання вартості криптовалюти дисертантом вперше запропоновано враховувати трьохаспектність підходів до визначення її економічного змісту (як засобу обігу і платежу, специфічного товару та

спекулятивного активу), відповідно до якого слід обирати показники оцінювання вартості криптовалюти (обмінний курс, прив'язаний до кошика традиційних валют; собівартість майнінгу/форджингу; біржовий курс на криптобіржі) (розділ 4, стор. 248-256). Отримані автором наукові результати мають практичну цінність у контексті розроблення заходів державного регулювання ринку криптовалют в Україні з огляду на мінімізацію ризику їх використання в незаконних фінансових операціях.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у розробленні нових та удосконаленні існуючих науково-методологічних положень щодо виявлення закономірностей та оцінювання напрямків і сили впливу FinTech інновацій на розвиток національної економіки з урахуванням трансмісії їх впливу із сектору фінансових корпорацій у сектори домогосподарств, публічного управління та нефінансових корпорацій, визначення пріоритетів і бенчмарків реалізації державної регуляторної політики України у сфері цифровізації.

Практичне значення запропонованих дисертантом методологічних положень та рекомендацій підтверджується можливістю їх використання регулятором ринку фінансових послуг, органами державної та місцевої влади, фінансовими посередниками та FinTech-асоціаціями, домогосподарствами та суб'єктами господарювання. Пропозиції щодо розвитку й удосконалення платіжних систем і запровадження цифрових валют центральних банків упроваджено в діяльність Ради Національного банку України (довідка № 10-0007/25740 від 29.05.2020 р.); щодо можливостей використання FinTech інновацій для підвищення рівня фінансової інклюзії домогосподарств та розрахунку інтегрального показника рівня технологізації фінансових послуг – у діяльність Української асоціації ФінТех та інноваційних компаній (довідка від 20.05.2020 р.); щодо вибору моделей онлайн-фінансування – в діяльність Української асоціації венчурного та приватного капіталу (довідка № 1/19052020 від 19.05.2020 р.); щодо аналізу зв'язку рівня технологізації фінансових послуг

з економічними, соціальними, технологічними, політичними та іншими детермінантами розвитку національної економіки – в діяльність Міжнародної Торгової Палати ICC Ukraine (довідка № 48 від 22.05.2020 р.); щодо використання FinTech інновацій для фінансового забезпечення діяльності суб'єктів бізнесу – в діяльність Постійної комісії з питань бюджету, соціально-економічного розвитку, інвестиційної політики, міжнародного та міжрегіонального співробітництва Сумської обласної ради (довідка № 159 від 27.05.2020 р.); щодо використання технології блокчейн у публічному управлінні – в діяльність відділу інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення Сумської міської ради (довідка № 26/28-07 від 18.05.2020 р.).

Результати дослідження використовують в освітньому процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Підприємництво та цифрові бізнес-комунікації», «Цифрова економіка та інформаційне суспільство», «Інформаційні системи у фінансах», «Фандрейзинг: ресурси для стартапів» і «Фінансове регулювання та нагляд» (акт від 12.05.2020 р.).

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих працях

Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені в опублікованих за темою дисертації 46 наукових працях загальним обсягом 37,59 друк. арк., з яких особисто авторові належить 32,28 друк. арк., зокрема, 1 одноосібна монографія, розділи в 3 колективних монографіях, 23 статті в наукових фахових виданнях України, 2 статті в наукових виданнях інших держав, 1 стаття в іншому науковому виданні (з яких 26 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, зокрема, 2 – до баз Scopus та Web of Science), 16 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (з яких 1 індексується базою Web of Science).

В опублікованих працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих автором як таких, що містять елементи наукової новизни. В дисертації Рубанова П. М. використано лише ті результати досліджень, які були

отримані ним особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертанта відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення

Поряд із позитивною оцінкою дослідження, за окремими положенням, висновками та рекомендаціями, наведеними у дисертаційній роботі, слід зробити наступні зауваження, які в окремих випадках мають рекомендаційний характер та слугують підставою для їх обговорення в дискусійному порядку:

1. Загалом підтримуючи позицію дисертанта щодо актуальності дослідження міжсекторальної трансмісії впливу FinTech інновацій із сектору фінансових корпорацій у сектори домогосподарств, публічного управління та сектор нефінансових корпорацій, зауважимо, що, на наш погляд, добре було б визначити та оцінити, який сектор національної економіки є більш мобільним та динамічним з точки зору сприйняття відповідних інновацій. Зазначене обумовить першочерговість реалізації відповідних заходів державної регуляторної політики.

2. У другому розділі дисертаційної роботи представлено результати дослідження взаємозв'язку між інтегральним індексом технологізації фінансових послуг та детермінантами розвитку національної економіки. Позитивно оцінюючи авторський підхід до вибору вихідних даних оцінювання, варто відзначити, що кореляційний аналіз дозволяє встановити істотність зв'язку і не свідчить про причинно-наслідковий зв'язок між змінними, тоді як регресійний аналіз фокусується на формалізації залежності однієї величини від іншої. Вважаємо, що більш доречним у даному випадку буде саме регресійний, а не кореляційний аналіз.

3. Дисертантом запропоновано методологічний підхід до перевірки гіпотез про вплив регіонального чинника на параметри розвитку моделей онлайн-фінансування, реалізований на даних 31 країни світу. В цілому надаючи схвальну оцінку запропонованому підходу, зазначимо, що потребує

додаткового пояснення підхід автора щодо обрання періоду дослідження та такої вибірки країн, враховуючи, що на попередніх етапах дисертаційної роботи аналіз проводився на статистичних даних країн Європи.

4. На різних етапах дисертаційного дослідження здобувачем використовуються різні показники для характеристики рівня фінансової інклюзії. Так, в методологічному підході щодо оцінювання рівня технологізації фінансових послуг (розділ 2) рівень фінансової інклюзії запропоновано визначати як питому вагу осіб старше 15 років, що мають рахунок у фінансовій установі або провайдера мобільних грошей, тоді як при визначенні детермінант розвитку моделей онлайн-фінансування (розділ 3) для характеристики рівня фінансової інклюзії додатково використовується показник частки населення, що користується позиками традиційних фінансових посередників. У той же час, в методологічному підході до оцінювання рівня цифрової фінансової інклюзії (розділ 5) використовується чотири узагальнюючих показника фінансової інклюзії, що на основі формули середнього геометричного об'єднуються в інтегральний індикатор. Вважаємо, що більш раціонально використовувати уніфіковані індикатори для позначення рівня фінансової інклюзії у різних моделях, представлених у роботі.

5. У п'ятому розділі роботи дисертантом досліджуються теоретико-методичні засади використання онлайн-фінансування в діяльності суб'єктів сектору нефінансових корпорацій на прикладі малих і середніх підприємств. При цьому автором проведено аналіз фінансування проектів на краудфандингових платформах, за результатами якого визначено, що найнижчий показник повністю профінансованих проектів мають саме суб'єкти малого і середнього бізнесу (с. 299-301). У той же час, визначені напрямки проектів, обраних для порівняння, сформовано за галузевим принципом. Вважаємо за доцільне провести аналогічний аналіз також у розрізі суб'єктів МСБ та великих компаній, що дозволило б отримати більш співставні результати.

6. Незважаючи на те, що автор посилається на Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року, в дисертаційній роботі достатньо не розглянуті

питання розробки та впровадження повноцінної регуляторної «пісочниці» для швидкого тестування інноваційних проєктів та розбудови сталої FinTech-екосистеми. У той же час, створення на базі Національного банку України регуляторної «пісочниці» передбачено в межах заходу 5.2.1 Дорожньої карти реалізації Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затвердженої рішенням Правління Національного банку України від 26 грудня 2019 року № 1010-рш.

Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний рівень проведеного здобувачем дослідження.

***Загальний висновок та відповідність
дисертації встановленим вимогам***

Дисертаційна робота Рубанова П. М. на тему «FinTech інновації як детермінанти розвитку національної економіки» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею. Положення дисертаційної роботи містять наукову новизну та мають практичну цінність. У роботі на підставі проведених досліджень отримано результати, які є суттєвим авторським внеском у вирішення наукової проблеми, що виявляється у розробленні нових та вдосконаленні існуючих методологічних підходів і методичного інструментарію врахування впливу основних видів FinTech інновацій на розвиток національної економіки в цілому та її окремих секторів.

У роботі виконані вимоги, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, обґрунтовано актуальність обраної теми. Запропоновані висновки та пропозиції, що наведені в роботі, є достовірними, містять наукову новизну. Зміст автореферату є ідентичним змісту дисертації. Автореферат достатньою мірою висвітлює основні наукові і практичні положення дисертаційної роботи і не містить інформації, не розглянутої у роботі.

Основні положення дисертації доповідались на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, у тому числі

включених до міжнародних наукометричних баз, та у наукових періодичних виданнях інших держав з тематики дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що дисертація та автореферат в цілому відповідають вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами та доповненнями). Наведені у відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

Загалом дисертація на тему «FinTech інновації як детермінанти розвитку національної економіки» заслуговує на позитивну оцінку, а її автор, Рубанов Павло Миколайович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством та 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Національного університету
«Чернігівська політехніка»
Міністерства освіти і науки України

В. Г. Маргасова